

Heideggerio technikos esmės sampratos receptija „empirinio posūkio“ technikos filosofijoje

Tomas Nemunas Mickevičius

Vilniaus universiteto Filosofijos institutas
Vilnius University, Institute of Philosophy
Universiteto g. 9, LT-01513 Vilnius
tomas.mickevicius@protonmail.com

Santrauka. Straipsnyje aptariami kai kurie svarbūs Martino Heideggerio technikos esmės sampratos privalumai ir trūkumai. Kontrargumentuojama Dono Ihde pastebėjimui, kad Heideggerio technikos filosofijos temas daugiausia formuoja pramonės perversmo technologijos – iš tiesų Heideggerio tekstuose galime rasti ir popramoninės visuomenės technologinių reiškinių, kaip antai kibernetika, biotechnologijos ir kt., refleksiją. Aptariama tokių autorių kaip Andrew Feenbergas, Donas Ihde ir Peteris Paulas Verbeekas heidegeriškosios technikos filosofijos esencializmo kritika. Straipsnyje teigiama, kad ankstyvesnė Heideggerio technikos esmės kaip „padarynės“ (*Machenschaft*) samprata galbūt atsparesnė tokiai kritikai – nepaisant to, ar technikas suvoksime kaip eksploatuojančias ir suišteklinančias gamtą, ar kaip ekologiškas ir draugiškas aplinkai – galima sakyti, kad ontologiniu požiūriu per šiuolaikines technikas tikrovė vis labiau virsta artefaktu, o esiniai pasirodo padaromumo ir pagaminamumo perspektyvoje.

Pagrindiniai žodžiai: technika, technikos esmė, gaminimas, pramonės perversmas, popramoninė visuomenė.

Reception of Heidegger's Notion of the Essence of Technology in the "Empirical Turn" Philosophy of Technology

Summary. In this article some important aspects of Heidegger's philosophy of technology is addressed. It is argued against Don Ihde's observation that Heidegger's philosophy of technology mostly concerns the large scale technological phenomena of industrial revolution – actually in Heidegger's oeuvre we can find reflection on such micro-scale post-industrial technologies as cybernetics, biotechnologies etc. The critique of the essentialism of Heideggerian philosophy of technology by such authors as Andrew Feenberg, Don Ihde and Peter-Paul Verbeek is presented. It is suggested that earlier Heidegger's concept of the essence of technology as "machination" (*Machenschaft*) is less susceptible to such criticism: whether technologies are exploitative and turning nature into "standing reserve", or whether they are ecological and nature-friendly, whether they are understood as autonomous force, or democratically controlled process – it could be said that through contemporary technologies reality is increasingly turned into artifice and entities are revealed as makeable and producible.

Keywords: technology, essence of technology, production, industrial revolution, postindustrial society.

Mokslinis tyrimas finansuojamas Europos socialinio fondo lėšomis pagal priemonę Nr. 09.3.3-LMT-K-712 „Mokslininkų, kitų tyrėjų, studentų mokslinės kompetencijos ugdymas per praktinę mokslinę veiklą“.

Received: 03/1/2020. Accepted: 11/2/2020

Copyright © 2020 Tomas Nemunas Mickevičius. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Šiuolaikinė Andrew Feenbergo, Dono Ihde ir kitų autorių „empirinio posūkio“ technikos filosofija svarbiais bruožais skiriasi nuo klasikinės technikos filosofijos (Achterhuis 2001). Užuoat suvokus techninį pasaulį kaip vienalytį ir dažnai neigiamais aspektais apibrėžtą reiškinį, pastaruoju metu dažniau išryškinama konkrečių technikų poveikio įvairovė, dažnai įimanti ir teigiamai vertintinus bruožus. Šiuolaikiniai technikos filosofai dažnai kitaip žvelgia ir į technikos raidą: kitaip nei klasikinės filosofijos autoriai, akcentavę autonomišką, nuo žmogiškų sprendimų nepriklausantį technikos raidos pobūdį, šiuo metu techniką tyrinėjantys autoriai dažniau pabrėžia socialinį ar politinį technikos raidos įšaknytumą. Nepaisant to, daugelis „empirinio posūkio“ autorių pripažįsta klasikinės technikos filosofijos atstovams priskiriamą Martino Heideggerio technikos filosofijos reikšmę technikos filosofijos raidai ir dažnai polemizuodami į ją referuoja. Su šia diskusija verta susipažinti ne tik kaip su svarbiu Heideggerio technikos filosofijos recepcijos aspektu, bet ir, žinoma, apskritai bandant filosofiškai apmąstyti šiuolaikinę techniką. Tad toliau, remiantis „empirinio posūkio“ technikos filosofijos autorių argumentais ar į juos atsižvelgiant, pristatomi kai kurie svarbūs Heideggerio technikos esmės sampratos privalumai ir trūkumai. Pirmiausia kontrargumentuojama Dono Ihde pastebėjimui, esą Heideggerio technikos filosofija daugiausia orientuota į pramonės perversmo technikas, tad yra nebetinkama apmąstyti šiuolaikinei popramoninei situacijai. Toliau pristatoma tokių autorių kaip minėtas Ihde, Andrew Feenbergas ir Peteris Paulas Verbeekas atlikta Heideggerio technikos filosofijos esencializmo, teigiančio, jog visos šiuolaikinės technikos tėra suišteklinančios tikrovės atverties atmainos, kritika, taip pat Feenbergo atliekama heidegeriškosios technikos filosofijos determinizmo kritika, ir pasiūlomas toks ankstyvesnės Heideggerio technikos esmės sampratos aspektas, kuris galbūt atsparesnis šiai kritikai ir yra aktualus artikuliuojant šiuolaikinę technomokslinę kultūros situaciją.

Heideggerio technikos filosofijos aprėptis

Pirmiausia atsižvelgsiu į vieną Dono Ihde knygos (2010), skirtos Heideggerio technikos filosofijai, akcentą, padėsiantį išryškinti Heideggerio technikos filosofijos aktualumą šiuolaikiniame kontekste. Knygoje įtaigaujama, kad Heideggerio technikos filosofijos problematiką daugiausia formuoja pramonės perversmo technikos, o per apytikriai pastarąjį pusšimtį metų radosi daugybė kitokio pobūdžio mikrolygmens technikų, kurioms apmąstyti Heideggerio technikos filosofija nebetinka (Ihde 2010: 5). Kitaip tariant, Heideggerio technikos filosofija iš esmės orientuota į pramonės perversmo technikų refleksiją, o mes jau kurį laiką gyvename popramoninėje ar informacinėje visuomenėje. Tai susiję ir su Heideggerio technikos esmės sampratos kritika – taip parodoma, kad technikos raida neįsitenka Heideggerio tam tikrais bruožais apibrėžtoje technikos esmėje. Grįsdamas šią mintį Ihde vardija konkrečius šiuolaikinių technikų pavyzdžius, kurių Heideggeris neaptarė (Ihde 2010: 3–5), tačiau beveik kiekvienam iš šių pavyzdžių galima nurodyti Heideggerio

tekstų vietas, kuriose jis daugiau ar mažiau aptaria šias šiuolaikines technikas ar jų užuomazgas. Dar *Būtyje ir laike* užsimenama apie radijo aparato įtaką tikrovės patyrimui, o *Brėmeno paskaitose* (Heidegger 1994: 38–39) ši įtaka ir kiek detaliau reflektuojama, 1955 (Heidegger 2000: 525) ar 1967 metų (Heidegger 1983: 142–143) tekstuose svarstoma apie biotechnologijas (taip pat genų tyrimus) ir jų įtaką žmogaus savipratai¹, 1962 metais bent jau užsimenama apie palydovinę komunikaciją ar informavimą (Heidegger 1989: 13) ir t. t. Čia detaliau derėtų aptarti Heideggerio kibernetikos mokslo apmąstymus. Vėlyvasis Heideggeris, apmąstydamas moderniąją techniką, teigė, jog kibernetika yra naujausias ir reikšmingiausias techninio pasaulėvaizdžio pavidalas (pavyzdžiui, Heideggeris 1992c: 411). Beje, dar „Technikos klausime“ Heideggeris kalba apie „valdymą“ (*Steuerung*), apimančią kitus moderniosios technikos vykdomus gamtos išslaptinimo būdus (perdirbimą, kaupimą, skirstymą ir kt.) (Heideggeris 1992c: 226), ir gamtą kaip „informacinių darinių sistemą“ (Heideggeris 1992c: 231), taigi, nors kibernetikos termino nevartoja, vis dėlto vartoja šiam mokslui aprašyti skirtą žodyną (plg. Wiener 1950: 2), – tad gali būti, kad ne tik vėlyviausi septintojo–aštuntojo dešimtmečių Heideggerio technikos filosofijos apmąstymai, bet dar ir garsusis šeštojo dešimtmečio pirmosios pusės „Technikos klausimas“ sietini su kibernetikos tema. Pats Heideggeris darė skirtį (Heidegger 1989: 10) tarp, kaip jis įvardija, pirmosios ir antrosios techninių revoliucijų – pirmoji ir žymi mašininės technikos gamybą ir įsivyravimą, o antrąją jis sieja su kibernetika, kurią šiame tekste pirmiausia supranta kaip kalbos virsmą informacija. Šiuo požiūriu Heideggeris, priešingai nei teigia Ihde, apmąstė ne tik pramonės perversmo, bet ir šiuolaikinės informacinės visuomenės technikas ar bent jau jų užuomazgas. Galima paminėti, kad Hubertas Dreyfusas, remdamasis Heideggerio filosofija, kritikavo ankstyvasias dirbtinio intelekto kūrėjų pretenzijas. Jis tai darė daugiausia remdamasis *Būties ir laiko* parankumo analizėmis (pavyzdžiui, Dreyfus 2007), taigi tektais, Heideggerio dar eksplicitiškai nesusietais su moderniosios technikos tema, tačiau ankstyvuuoju laikotarpiu Dreyfusas pagrįstai šią temą siejo ir su vėlyvojo Heideggerio technikos filosofijos kontekste pasirodančia minėta kibernetikos mokslų refleksija (Dreyfus 1968). Žinoma, čia nesiimsiu aptarti kibernetikos ir dirbtinio intelekto (čia galima pridėti ir kognityvinius mokslus) ryšio, tačiau Heideggerio technikos filosofijos pasirodymas tokiame probleminiame lauke, taip pat vėlyvojo Heideggerio tekstuose matomas kibernetikos svarbos akcentavimas parodo Heideggerio technikos filosofijos aktualumą ir poindustrinių technikų kontekste, taip pat tai, kad jis vis dėlto apmąstė ir šias technikas. Daugelį reikšmingų šiuolaikinių poindustrinių technomokslų – tarkime, gyvybės supratimą keičiančias biotechnologijas – Heideggeris daugiau ar mažiau aptarė. Žinoma, mūsų gyvenamajame laike šios technikos įgijusios įmantresnius pavidalus, kai kurios jų plačiai paplitusios šiuolaikinėse visuomenėse ir yra nuodugniau apmąstytos kitų autorių, tačiau čia mums svarbus pats istorinis filosofijos faktas, kad Heideggerio technikos filosofija – priešingai nei teigia Ihde – vis dėlto apmąstė ir poindustrines technikas.

¹ Vėliau knygoje Ihde vis dėlto pažymi, kad Heideggeris aptarė biotechnologijas ir jų reikšmę žmogaus savipratai, tačiau tik nacių eugenikos kontekste, kuris nėra pakankamas (Ihde 2010: 111).

Heideggerio technikos filosofijos esencializmas

Prisiminkime Heideggerio technikos esmės sampratą. „Technikos klausime“ rašyta taip: „Tai, kas kalnus [*Berge*] pirmapradiškai išskleidžia į kalnų grandines ir juos susieja kaip išskleistą visumą, yra tas sutelkiantis pradas, kurį mes vadiname kalnynu [*Gebirg*]. Tą pirminį telkiantį pradą, iš kurio išsiskleidžia mūsų nuotaikų niuansai, mes vadiname charakteriu [*Gemüt*]. O dabar tą provokuojantį [*herausfordernden*] iššūkį, kuris žmogų sutelkia išsislaptinantį dalyką nustatyti kaip stovėseną [*Bestand*], mes pavadinkime sąstatu (*das Ge-stell*)“ (Heideggeris 1992c: 228–229). Taigi Heideggerio pasiūlytas terminas yra skirtas išreikšti įvairių techninio „statymo“ (*stellen*) būdų (gaminti (*herstellen*), nustatyti (*bestellen*) ir kt.) santalką. Todėl ir siūlau šį terminą išversti žodžiu „sąstatas“, mano supratimu, savo sandara gerai atspindinčiu Heideggerio siūlomą vokiško žodžio prasmę. Heideggeris, kaip ir kiti klasikinės technikos filosofijos atstovai, kuriuos kritikuoja nemaža dalis šiuolaikinės „empirinio posūkio“ technikos filosofijos kūrėjų, technikos esmę supranta kaip „vientisą darinį“ (Čapanauskas 2019: 26), kai konkrečios technikos tėra homogeniškos jo apraiškos. Tad, pavyzdžiui, tiek atominės elektrinės reaktoriaus technologijos, tiek biotechnologo atliekamas genomo redagavimas Heideggeriui būtų esmingai tapatūs dalykai – būtent šiuo metu dominuojančios eksploatuojančios (*herausfordernde*) būties atverties apraiškos (Heideggeris 1992c: 237). Čia galima paskaityti ir kontroversišką, tačiau šiuo atveju pavaizdų sakinį, kuris, be to, yra ir viena iš retų vietų, kuriose Heideggeris užsimena apie praėjusio amžiaus totalitarizmą humanitarines katastrofas: „Žemdirbystė dabar yra motorizuota maisto pramonė, iš esmės tas pat kaip lavonų fabrikavimas dujų kameroje ir naikinimo stovyklose, tas pat kaip valstybių blokada ir marinimas badu, tas pat kaip vandenilinės bombos fabrikavimas“ (Heidegger 1994: 27). Amerikiečių technikos filosofas Andrew Feenbergas, derinantis kritinės teorijos technikos refleksiją su klasikine technikos filosofija, apie tokį Heideggerio technikos mąstymą teigia: „Deja, Heideggerio argumentas išplėtotas tokiame aukštame abstrakcijos lygmenyje, kad jis tiesiog negali atskirti elektros ir atominių bombų, agrikultūrinių technikų ir holokausto“ (Feenberg 1999: 187). Anot Feenbergo, „[r]imtas susidūrimas su konkrečiomis technikomomis parodo, kad jos turi daugybę matmenų, kurie gali būti aktualizuoti skirtingomis socialinėmis ir istorinėmis aplinkybėmis. Technika niekada neturėjo vienos prasmės kaip, pavyzdžiui, sąstatas, kuri apibendrintų visas jos galimybes“ (Feenberg 2000: 449). Toks kontrargumentas ir antiesencializmas būdingas šiuolaikinei „empirinio posūkio“ technikos filosofijai (Achterhuis 2001). Minėtas Ihde rašo: „[...] aš tvirtinu, pragmatiškai, jog nesama technikos esmės, bet yra daugybė „technikų.“ Technikos esmės paieška būtinai yra metafiziškas – ir *redukcionistinis* – žingsnis, nuo pat pradžių nulemiantis tai, kad visos technikos redukuojamos į tą pačią analizę [...]“ (Ihde 2010: 119). Tokios nuostatos laikosi ir jaunesnės kartos olandų filosofas: „Naudojamos technikos gali įgalinti žmones daug turtingesniai santykiui su tikrove nei tas, kurį jie turi su žaliavos atsargomis. Modernios komunikacijos technologijos, pavyzdžiui, įgalina žmones komunikuoti su kitais už betarpiškos aplinkos netraktuojant jų iš „valios galiai“ pozicijos. O medicininės technologijos,

žinoma, priklauso nuo žmogaus kūno interpretacijos, kurioje jis yra manipuluojama medžiaga, bet ši interpretacija dažniausiai tarnauja kitam tikslui: rūpesčiui ir pagarbai“ (Verbeek 2005: 66). Pasak Verbeeko, Heideggeris nemato tokio techninės tikrovės atverties įvairialypumo, nes jis nagrinėja ne tai, kaip tikrovę atveria konkrečios technikos, o veikiau konkrečias technikas aprašo pagal jau iš anksto žinomą minėtą technikos esmę. Anot jo, „Heideggeriui ne technikos atveria tikrovę, bet dominuojantis nepaslėpties būdas. Technikos yra tik tikrovės atverties manifestacijos ar išraiškos, ne jų ištaka“ (Verbeek 2005: 62). Taigi, kai Heideggeris rašo, kad „dėl pačios jėgainės esmės ji yra tai, kas ji yra kaip upė, t. y. vandens spaudimo tiekėja“ (Heideggeris 1992c: 226), galima sakyti, jog jis turi omenyje ne tiek pačios jėgainės esmę, kiek apskritai moderniosios technikos esmę, kuri, be kita ko, apima ir jėgainę. Galima paminėti, kad, anot Heideggerio, techniškai atvertos „gamtos esmę, nors dar be atožvalgos į sąstatą, pirmą kartą ir nustatydamas matą apmąstė Kantas“ (Heidegger 1994: 41). Taip pat moderniosios technikos esmei svarbus naujųjų laikų gamtos mokslas: „Naujųjų amžių fizikinė gamtos teorija visų pirma parengia ne techniką, o moderniosios technikos esmę. Juk eksploatuojantis surinkimas, kuriame viešpatauja nustatantis išslaptinimas, veikia jau fizikoje“ (Heideggeris 1992c: 230–231). Taigi pagrindiniai bruožai, kuriais Heideggeris aprašo, pavyzdžiui, hidroelektrinės veikimą, anot paties mąstytojo, galėjo būti išskirti dar iki atsirandant pačioms moderniosioms technikoms – šiuo atveju dar pora šimtmečių iki pačios elektrinės sukūrimo. Kaip tik priešpriešoje tokiems tarsi *a priori* moduso, monotoniškiems ir vienpusiškiems, negatyvių eksploatacijos ir suišteklavimo konotacijų moderniuoju techniku aprašymams empirinio posūkio technikos filosofijos atstovai ir pasiūlo įvairesnį moderniuoju techniku poveikio tikrovei vaizdinį.

Tiesa, reikia pažymėti, jog, anot paties Heideggerio, „technikos esmė yra dviprasmiška intensyviausia šio žodžio prasme“ (Heideggeris 1992a: 240). Jis atkreipia dėmesį į tai, kad netgi moderniosios technikos atliekamas tikrovės suišteklavimas vis dėlto yra tam tikras tikrovės atsivėrimo būdas, taigi, mąstytojui technikoje glūdi nuoroda į pačios būties klausimą. Tad, Heideggerio nuomone, vis intensyvėjantis tikrovės atvėrimas moderniosios technikos suišteklinančiu būdu gali leisti žmogui atkreipti dėmesį į patį tikrovės atverties faktą ir šitaip, prisiminus pačios būties klausimą, „[...] šioje žemėje puoselėti nepaslėpti, o kartu su ja ir visų pirma – puoselėti visų esybių paslėptį“ (Heideggeris 1992a: 239–240). Tai susiję ir su garsiąja „posūkiu“ (*Kehre*) samprata, kurią *Bremeno paskaitose* Heideggeris supranta kaip galimybę, kad per techniką ir techninę tikrovės atvertį pasirodys pati būtis (Heidegger 1994: 71). Vėlyvesnis Heideggeris šią mintį išsako ir kitais terminais: sąstate kaip technikos esmėje glūdi nuoroda į įvykį (*Ereignis*) kaip pačios būties atsiskleidimą (Heideggeris 1992b: 339–340). Kitaip tariant, anot Heideggerio, modernioji techninė tikrovės atvertis yra ne tik suišteklinti ir eksploatuojanti, bet ir savyje turinti nuorodą į pačios būties atvertį. Į tai atsižvelgdami kai kurie tyrinėtojai (Colony 2009) kontrargumentuoja, jog minėtų empirinio posūkio technikos filosofų atliekama Heideggerio technikos filosofijos esencializmo kritika nepagrįsta. Čia reikia pažymėti, kad Heideggeris moderniuoju techniku atliekamą tikrovės suišteklavinimą aprašo ir konkrečiais pavyzdžiais,

ir bendresniame būties klausimo kontekste, o minėta potenciali pozityvioji moderniosios technikos pusė aprašoma tik ontologiniame būties klausimo kontekste. Kitaip tariant, Heideggeris nepateikia konkrečių teigiamiau vertintinų moderniosios technikos aprašymų. Feenbergas išskiria vienintelį atvejį – viename šeštojo dešimtmečio pradžios tekste pasirodantį trumpą šiuolaikinio greitkelio aprašymą, – kai Heideggeris aprašo konkretų moderniosios technikos pavyzdį ne negatyviomis suišteklinimo konotacijomis, bet veikiau pozityviomis, kaip pačios būties atverties vietą (Feenberg 1999: 197). Galima sakyti, kritikai užpildo šią spragą, pateikdami pozityviau vertintinų, konkrečių nesuišteklinančių ir neeksploatuojančių ekologinės, medicininės, kompiuterinės ir kt. technikų pavyzdžių. Nors Heideggerio tekstams būdingi gana pesimistiniai moderniųjų technikų aprašymai, atrodo, kad, pagal jo nurodomą ontologinį technikos esmės dvilypumą, jis neprieštarautų ir šiems teigiamiesiems konkrečių moderniųjų technikų aprašymams.

Šiaip ar taip, Feenbergas pažymi, jog Heideggerio tekstuose dominuojančios beato-dairiškai suišteklinančios, eksploatuojančios, destruktivos gamtos atžvilgiu technikos tokios yra ne dėl savo esmingosios prigimties, tačiau dėl konkretaus – kapitalistinio – jų pritaikymo būdo, leidžiančio išvengti tradicinių etinių apribojimų (Feenberg 1999: 222). Taigi Heideggerio veikiau negatyvių ir pesimistinių konotacijų persmelkti moderniųjų technikų aprašymai yra svarbaus, šiuo metu vyraujančio, bet vis dėlto tik vieno iš galimų technikos pritaikymo būdų aprašymai (Feenberg 2000: 450). Pasak Feenbergo, toks esencialistinis Heideggerio technikos apmąstymo stilius implikuoja determinizmą ar fatalizmą. Iš anksto apibrėžus moderniosios technikos esmę, šiuo atveju kaip eksploatuojančią ir suišteklinančią (*herausfordernde*) tikrovės atvertį, užkertamas kelias kitokiems technikų suvokimo ir pritaikymo būdams. Tačiau ekologinis sąjūdis, interneto panaudojimas kasdienėje komunikacijoje ir kiti panašūs reiškiniai įrodo, kad technikos pritaikymas yra lankstus ir gali būti pasitelktas ir, pavyzdžiui, tausojantiems bei neišnaudojantiems santykio su gamta ar žmonėmis būdams. Kai kurie autoriai kontrargumentuoja, kad Heideggerio siūlomas „laisvas požiūris“ į techniką (Heideggeris 1992a: 217), vėliau įvardijamas ir *Gelassenheit* (Heidegger 2000) terminu, neleidžia teigti Heideggerio technikos filosofiją esant deterministinę (Thomson 2005: 62–63). Vis dėlto technikos plėtotė čia Heideggerio suvokiama kaip autonomiškas vyksmas – jo raidai daryti įtakos negalime, galime tik pakeisti savo požiūrį į jį ar santykį su juo. Heideggerio nuomone, technikos raida yra pačios būties vyksmas, tad jokios įtakos žmogus čia negali turėti (Heidegger 1994: 69) – ji esanti už žmogaus sprendimų galios ribų (Heidegger 2000: 524). Heideggerio technikos filosofijos originalumas, kylantis iš filosofinės būties klausimo perspektyvos, čia pasirodo ir kaip trūkumas, nes turi nepriimtinių politinių implikacijų. Feenbergas tokią Heideggerio siūlomą moderniosios technikos traktuotę įvardija ir marksistinės filosofijos „fetišizavimo“ terminu – šiuo atveju technika atribojama nuo ją kildinančių socialinių praktikų bei pasirinkimų ir suvokiama kaip savaime besirandantis darinys. Feenbergas, argumentuodamas, jog technikos raida priklauso nuo šių socialinių praktikų ir pasirinkimų, pagrįstai teigia, kad pati technikos raida gali būti demokratizuota – t. y. gali būti pakeistas ne tik mūsų santykis su neva nepriklausomai nuo žmonių valios vykstančia

technikos raida, kaip siūlo Heideggeris, bet ir pati ši raida yra lanksti ir priklausanti nuo žmogiškų pasirinkimų.

Technikos esmė kaip padarynė

Bandant atrasti stipriąsias Heideggerio technikos filosofijos esencializmo puses galima atsižvelgti į ankstyvesnę jo technikos filosofiją, apibūdinamą padarynės (*Machenschaft*) terminu. Galima sakyti, jog ši samprata žymi heideggeriškųjų moderniosios technikos apmąstymų pradžią daugmaž ketvirtojo dešimtmečio viduryje. Ši sąvoka yra vėlesnės technikos esmės kaip sąstato pirmtakė. Nors šiuo terminu aprašomas tikrovės atsivėrimas suvokiamas veikiau kritiškai, galima sakyti, kad jau ši samprata yra dvilypė: kaip įvardija Heideggeris, tai yra būties „ne-esmė“ (Heidegger 1989: 84), taigi vis dėlto pačios būties reikšimosi būdas. Padarynės samprata, panašiai kaip ir sąstato, aprašo moderniąją techninę tikrovės atvertį reikalavimo (*Forderung*), apskaičiuojamumo, taip pat galios (*Macht*) ir kitais aspektais (Heidegger 1997: 16ff.). Taigi ši sąvoka daugiaprasmė, tačiau čia siūlau tokį vertimą, kuris išreikštų, mano supratimu, svarbiausią ontologinį šios sampratos aspektą, taip pat susijusį ir su vienu esminių ankstyvojo Heideggerio darbo akcentų. Čia svarbiausia tai, jog šia sąvoka akcentuojama, kad dėl modernių technikų įtakos tikrovė ontologiniu požiūriu vis labiau pasirodo dirbtinumo, padaromumo ar pagaminamumo perspektyvoje. Tad lietuviškas žodis „padarynė“, pirmiausia reiškiantis įrankius ar padargus, tačiau taip pat gaminimui skirtą medžiagą, galbūt tiktų perteikti Heideggerio nurodomą (Heidegger 1989: 126) vokiškame termine glūdinčią darymo (*Machen*) konotaciją: „[...] pavadinimas [*Machenschaft* – T. M.] iškart turėtų nurodyti į darymą [*Machen*] (ποίησις, τέχνη), kurį mes pirmiausia žinome kaip žmogiškąją veiklą. Tačiau ji pati kaip tik ir galima pagrindu tokios esinių interpretacijos, kurioje paviršium išskyla esinių padaromumas [*Machbarkeit*] [...]“. Toks vertimas pagrįstai atspindėtų ir ligtolinį ankstyvojo Heideggerio darbą su senovės graikų tekstų aiškinimais, kurių centre yra gaminimo (*Herstellung*) samprata. Šitoks Heideggerio technikos filosofijos susiejimas su ankstyvosiomis graikų interpretacijomis ne tik pagrįstas pačia Heideggerio mąstymo raida, bet ir potencialiai naudingas apmąstant šiuolaikinę technomokslinę kultūros situaciją. Galbūt nepaisant to, ar technika panaudojama eksploatacine ir suišteklinančia puse, ar aplinkai draugiškesne puse, ar jos raidą suvoksime kaip autonomišką ir nuo žmonių nepriklausantį, ar demokratiškai kontroliuojamą vyksmą, vis dėlto galime teigti, kad visais atvejais technologiškai atverta tikrovė vis labiau pasirodo dirbtinybės modusu kaip gaminys. Šiuolaikine antropoceno samprata teigiama, jog Žemės planetos aplinka, įskaitant ir klimata, vis labiau tampa paveikta žmogaus pramoninės veiklos, taigi tam tikra prasme tampa artefaktu, o, pavyzdžiui, pasitelkus šiuolaikines biotechnologijas, žmogaus nuožiūroje atsiduria pati gelminė gyvybės struktūra, taip pat vėlgi tam tikru mastu tapdama artefaktu (plg. Lee 2003). Tiesa, ir toks įvairių šiuolaikinių technogeninių reiškinių bendrasis vardiklis – gaminimas ar darymas – gali būti įvardytas kaip pernelyg bendras ir neturiningas. Be to, pavyzdžiui, Ihde (2010: 137) siūlomas atsinaujinančios

energetikos atvejis kaip kontrpavyzdys Heideggerio teiginiui, kad visa modernioji technika yra eksploatuojanti gamtą, tiktų ir šiuo atveju – „surenkant“ vėjo ar Saulės energiją, atrodo, nieko dirbtinai nėra gaminama. O turint omenyje biomimetines technologijas, kurios savo principus semia detalai atsižvelgdamos ir imituodamos gamtiškuosius, galima teigti ir priešingą dalyką – technologijos gamtiškėja. Kita vertus, galima svarstyti, kad tokios biomimetinės technologijos imituoja ne pačią gamtą, bet vis dėlto jau technologiškai atskleistą gamtą (plg. Blok 2016). Tai atspindi ir Heideggerio mintį – technika visai neturi įveikti gamtos pasipriešinimo, nes, kaip matėme, technikos amžiuje gamta jau iš anksto visada apibrėžta techninėmis kategorijomis (Heidegger 1994: 40–44). Taigi diskutuotina, ar galime su Heideggeriu teigti, kad technomokslinė skvarba į tikrovės prigimtį lemia ir dirbtinybės tendencijos išsialėjimą, tačiau tikėtina, jog padarynės samprata nurodomas gaminimo veiklos konceptualus laukas potencialiai tinkamas artikuliuoti šiuolaikinę technomokslinę situaciją.

Išvados

Heideggerio pateikta technikos esmės samprata, galima sakyti, neigiamu pavidalu yra įtakinga ir šiuolaikinėje technikos filosofijoje – daugelis šiuolaikinės „empirinio posūkio“ technikos filosofijos atstovų, atsižvelgdami į Heideggerį, tačiau su juo polemizuodami, savąją technikos filosofiją formuoja antiesencialistiniu režimu: stengiamasi apmąstyti konkrečias technikas ir jų įtaką tikrovės patyrimui veikiau nei, kaip bandė Heideggeris, apmąstyti įvairiausias technikas ir technines veiklas vienijančią esmę. Tokiai kritikai neatpari Heideggerio technikos esmės kaip sąstato (*Gestell*) samprata, kuria akcentuojamas eksploatuojantis ir suišteklindantis požiūris į tikrovę, – minėti autoriai parodo, kad technikos įgalina ir kitokį, įvairesnį, pozityviau vertintiną neeksploatuojantį santykį su tikrove. Internetinės komunikacijos panaudojimas kasdienoje, ekologiškos technikos ir kiti pavyzdžiai įrodo, kad įmanomi ir kitokie, teigiamiau vertintini moderniųjų technikų įgalinami santykio su tikrove būdai. Be to, su šiuo Heideggerio technikos filosofijos esencializmu susijęs ir nepriimtinas deterministinis požiūris į technikos raidą – iš anksto apibrėžus technikos esmę (šiuo atveju kaip eksploatuojančią ir suišteklindančią tikrovę), nepaliekama vietos demokratiškam požiūriui į technikos raidos ir pritaikymo perspektyvas. Galbūt ankstyvesnė Heideggerio pasiūlyta technikos esmės kaip padarynės (*Machenschaft*) samprata atsparesnė tokiai kritikai – nepaisant to, ar technikas suvokiame kaip suišteklindančias gamtą, ar ekologiškai prisitaikančias prie jos, ar technikos raidą suvokiame kaip demokratiškai kreipiamą procesą, ar kaip autonomišką vyksmą, prie kurio tegalime prisiderinti, – atrodo, bet kuriuo atveju galime teigti, jog per šiuolaikines technikas tikrovė vis labiau atsiveria šia Heideggerio samprata akcentuotu pagaminamumo ir padaromumo požiūriu. Tokį potencialų Heideggerio technikos filosofijos universalumą rodo ir aptarta jos aprėptis: priešingai nei teigia Ihde, Heideggeris aptarė ne tik pramonės perversmo technikas, bet ir jo gyvenamuoju metu besimezgasias popramoninės ar informacinės visuomenės technines tendencijas.

Literatūra

Achterhuis, H. 2001. Introduction: American Philosophers of Technology, in H. Achterhuis (Ed.). *American Philosophy of Technology: The Empirical Turn*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press: 1–9. <https://doi.org/10.1086/343358>

Blok, V. 2016. Biomimicry and the Materiality of Ecological Technology and Innovation: Toward a Natural Model of Nature, *Environmental Philosophy* 13 (2): 195–214. <https://doi.org/10.5840/envirophil201692035>

Colony, T. 2009. Concerning Technology: Heidegger and the Question of Technological Essentialism, *Idealistic studies* 39 (1–3): 23–34. <https://doi.org/10.5840/idstudies2009391/311>

Čapanauskas, T. 2019. Įrankio ir technikos santykio problema Heideggerio technikos filosofijoje, *Problemos* 95: 22–32. <https://doi.org/10.15388/10.15388/problemos.95.2>

Dreyfus, H. 1968. Cybernetics as the Last Stage of Metaphysics, in *Proceedings of the XIVth International Congress of Philosophy, Vienna, 2nd to 9th September 1968*. Wien: Herder: 493–499.

Dreyfus, H. 2007. Why Heideggerian AI Failed and How Fixing it Would Require Making it More Heideggerian, *Philosophical Psychology* 20 (2): 247–268. <https://doi.org/10.1080/09515080701239510>

Feenberg, A. 1999. *Questioning Technology*. London: Routledge.

Feenberg, A. 2000. The Ontic and the Ontological in Heidegger's Philosophy of Technology: Response to Thomson, *Inquiry* 43 (4): 445–450. <https://doi.org/10.1080/002017400750051242>

Heideggeris, M. 1992a. Filosofijos pabaiga ir pagrindinis mąstymo uždavinys, in M. Heideggeris, *Rinktiniai raštai*. Sudarė ir vertė A. Šliogeris. Vilnius: Mintis: 408–425.

Heideggeris, M. 1992b. Tapatybės tezė, in M. Heideggeris. *Rinktiniai raštai*. Sudarė ir vertė A. Šliogeris. Vilnius: Mintis: 331–342.

Heideggeris, M. 1992c. Technikos klausimas, in M. Heideggeris. *Rinktiniai raštai*. Sudarė ir vertė A. Šliogeris. Vilnius: Mintis: 217–243.

Heidegger, M. 1983. *Die Herkunft der Kunst und die Bestimmung des Denkens*, in M. Heidegger. *Denkerfahrungen*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 135–149.

Heidegger, M. 1989a. *Beiträge zur Philosophie (Vom Ereignis)*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.

Heidegger, M. 1989b. *Überlieferte Sprache und Technische Sprache*. St. Gallen: Erker.

Heidegger, M. 1994. *Bremer und Freiburger Vorträge*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.

Heidegger, M. 1997. *Besinnung*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.

Heidegger, M. 2000. Gelassenheit, in M. Heidegger. *Reden und andere Zeugnisse eines Lebensweges*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann: 517–529.

Ihde, D. 2010. *Heidegger's Technologies: Postphenomenological Perspectives*. New York: Fordham University Press.

Lee, K. 2003. *Philosophy and Revolutions in Genetics: Deep Science and Deep Technology*. Basingstoke–New York: Palgrave Macmillan.

Thomson, I. 2005. *Heidegger on Ontotheology: Technology and the Politics of Education*. USA: Cambridge University Press.

Verbeek, P. P. 2005. *What Things Do: Philosophical Reflections on Technology, Agency, and Design*. USA: The Pennsylvania State University Press.

Wiener, N. 1950. Cybernetics, *Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences* 3 (7): 2–4.